

Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Karşılaştırmalı Analizi (2005-2017-2018)*

Comparative Analysis of Social Studies Curricula (2005-2017-2018)

Prof. Dr. Nurdan KALAYCI¹, Sefa Burak BAYSAL²

Öz

Bu araştırmada 2005, 2017 ve 2018 sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu öğretim programları; programların genel yapısı, kazanımlar, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme boyutları açısından karşılaştırılmıştır. Araştırmanın modeli betimseldir ve doküman inceleme tekniği kullanıldığından nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Araştırmanın veri kaynağını 2005-2017-2018 yıllarında MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından yayımlanan sosyal bilgiler öğretim programları oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, doküman inceleme tekniğinin aşamalarına göre analiz edilmiştir. Veri toplama sürecinde Öğretim Programları Analiz Formu ve Karşılaştırmalı Doküman Analiz Formu olmak üzere iki farklı form kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre programların genel yapısı incelendiğinde 2005 programında yer alan komisyon listesi, Türk Milli Eğitiminin amaçları, vizyon ve temel yaklaşım gibi bölümlerin 2017 ve 2018 programlarında yer almadığı saptanmıştır. Kazanım boyutunda 2005 programında tüm sınıf düzeyleri için toplam 174 kazanım yer alırken; 2017 programında 134; 2018 programında ise 131 kazanım yer aldığı saptanmıştır. Beceri ve değerler incelendiğinde ise 2005 programında yer alan yaratıcı düşünme becerisinin yenilikçi düşünme becerisi olarak değiştirildiği, değerlerde ise 2005 programında yer alan hoşgörü, misafirperverlik değerlerinin 2017 ve 2018 programlarından çıkarıldığı; 2005 programında yer almayan eşitlik ve tasarruf değerlerinin 2017 ve 2018 programına eklendiği belirlenmiştir. İçerik boyutunda 2005 programında yer alan dokuz öğrenme alanının 2017 ve 2018 programında yediye düşürüldüğü saptanmıştır. Eğitim durumları boyutu incelendiğinde 2005 programında her bir kazanımla ilgili etkinlik örneklerine yer verilirken; 2017 ve 2018 programlarında herhangi bir etkinlik örneğine yer verilmediği saptanmıştır. Değerlendirme boyutu incelendiğinde 2005 programında ölçme araçları ayrıntılı bir biçimde açıklanmış ve örneklere yer verildiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, öğretim programı, program geliştirme, program değerlendirme

Makale Türü: Araştırma

Abstract

In this research, it is aimed to make a comparative analysis of Social Studies Curricula of 2005, 2017 and 2018. In accordance with this purpose, each Social Studies Curricula has been analyzed by comparing in terms of the dimensions of the overall structure of the curricula, acquisitions, content, teaching-learning activities and assessment. The model of the research is descriptive and has the characteristics of qualitative research. The data source of the research consists of Social Studies Curricula which was published by Ministry of National Education's Board of Education in the years of 2005, 2017 and 2018. The findings of the study were structured by analyzing according to the principles of document analysis technique. In these analyzes, two different forms were used: The Curriculum Analysis Form and the Comparative Document Analysis Form. According to the findings obtained from the study, when the overall structure of the curricula was examined, it was determined that the sections included in the 2005 curricula such as the list of commissions, objectives of Turkish National Education, vision and basic

¹Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, nurdankal@yahoo.com.

²Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, burakbaysal13@outlook.com.

*Bu araştırma 13-15 Eylül 2018 tarihinde Kuşadası'nda düzenlenen 2. Uluslararası Eğitim Araştırmaları ve Öğretmen Eğitimi Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Atf için (to cite): Kalaycı, N. ve Baysal, S. B. (2019). Sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi (2005-2017-2018). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 106-129.

approach were not included in the 2017 and 2018 curricula. In the dimension of acquisition, it was determined that while there were totally 174 acquisitions for all class levels in the 2005 curriculum, there were 134 acquisitions in the 2017 curriculum and 131 acquisitions in the 2018 curriculum. When skills and values are examined it was found that the creative thinking skill was changed to innovative thinking skill in 2005 curriculum, in values, the values of tolerance and hospitality included in the 2005 curriculum were excluded from the 2017 and 2018 curricula and also the values of equality and saving not included in 2005 curriculum were added to 2017 and 2018 curricula. In the dimension of content, number of learning areas were reduced from 9 to 7 in 2017 and 2018 curricula. When the dimension of teaching-learning activities was examined, it was determined that while the 2005 curriculum included examples of the activities related to each acquisition, the 2017 and 2018 curricula did not include any example of activities related to any acquisition. When the dimension of assessment was examined, it was found that the measurement tools were explained in detail and included examples in the 2005 curriculum.

Keywords: Social studies, curriculum, curriculum development, curriculum evaluation

Paper Type: Research

Giriş

Eğitim-öğretim faaliyetlerinin temel amacı, çağın gerekleri de dikkate alınarak akademik bilgi, beceri ve değerleri kazanmış bireyler yetiştirmektir. Özellikle 21. yüzyıl becerileri olarak bilinen ancak her yüzyılda geçerli olan yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, problem çözme, karar verme gibi temel becerilerin yanı sıra dünyada önem kazanan eşitlik, adalet, barış, saygı, hoşgörü gibi değerlerin tüm bireyler tarafından içselleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu beceri ve değerler, bireylerin 21. yüzyıl istihdamında pay sahibi olabilmelerinin yanında (Uluyol ve Eryılmaz, 2015) bireysel gelişimlerine ve toplumsal gelişmeye katkı sağlayabilmeleri açısından oldukça önemlidir. Öğrencilerin sahip olması beklenen bilgi, beceri ve değerler, eğitim kurumları ve özellikle eğitim/öğretim programları aracılığıyla kazandırılır.

Eğitim programlarının kapsamında farklı derslere ait öğretim programları yer almaktadır. İlkokul ve ortaokul kademelerinin eğitim programında yer alan en önemli derslerden biri Sosyal Bilgiler dersi. Sosyal Bilgiler dersinin en önemli amaçlarından bazıları 2018 sosyal bilgiler öğretim programında şu şekildedir;

- 1. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri,*
- 2. Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları,*
- 3. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri (Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), 2018).*

Barr'a (1997) göre sosyal bilgiler dersinin iki temel amacı vardır. Bunlar; bireylerin dünyayı anlamasını ve sorumlu birer vatandaşlar olarak topluma katılmalarını sağlamaktır. Ancak sosyal bilgiler dersinin içeriği ve pedagojisi, çeşitli sosyal ve politik olaylardan büyük ölçüde etkilenmektedir (Ross, Mathison & Vinson, 2014).

1. Sosyal Bilgiler Dersi

İlkokul kademesinde 4. sınıfta ve ortaokul kademesinde 5, 6 ve 7. sınıfların ders programlarında haftada üç ders saati olarak yer almaktadır. Bu ders temelde; hak ve sorumluluklarını bilen, yaşamları boyunca karşılaştıkları problemlerin çözümünde en uygun çözüm yollarını bulabilen, yaşamının her alanında etkin, üretken, demokratik Türk vatandaşları yetiştirmeyi amaçlayan ilk ve ortaokuldaki en önemli derslerden biridir (Akdağ, 2009; Akpınar ve Kaymakçı, 2012; Hayırsever, 2010; Kılıçoğlu, 2014).

Sönmez (2005), sosyal bilgiler dersini, toplumsal gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci olarak tanımlarken, Kabapınar (2014) ise tarih, coğrafya, psikoloji, antropoloji, sosyoloji gibi sosyal bilimlerin pedagojik bir anlayışla öğrenciler için yalınlaştırılmış biçimi şeklinde tanımlamaktadır. Sosyal bilgilerin doğası ve içerisinde barındırdığı disiplinler açısından en genel tanım ise Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS) (1994) tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre sosyal bilgiler, öğrencilerin vatandaşlık yeterliklerini kazandırmak ve geliştirmek için sosyal ve beşeri bilimlerin bütünleştirilmesinden doğmuş disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Sosyal bilgiler öğretiminin temel amacı, birbirine bağımlı günümüz dünyasında kültürel çeşitliliği tanıyan ve benimseyen demokratik toplumun vatandaşları olarak genç kuşakların, yerel, bölgesel, ülke çapında ve küresel olarak karşılaşılan sorunlar hakkında toplumun yararı ve mutluluğu için bilgi temeline dayalı rasyonel karar verme yeteneklerini geliştirmektir. Stanley ve Nelson (1986) sosyal bilgiler eğitimi “zaman ve mekan içindeki tüm insan girişimlerinin çalışması” olarak tanımlayarak bu dersin bireylerin tüm yaşamlarını etkileyebilecek nitelikte geniş kapsamlı bir ders olduğunu belirtmiştir.

Sosyal bilgiler dersinin Türk eğitim sistemindeki gelişimi Çatak’ın (2016) belirttiği gibi 1926 yılında “Yurt Bilgisi” adıyla programda yer almış 1962 yılında “Tarih”, “Coğrafya” ve “Yurttaşlık Bilgisi” dersleri birleştirilerek “Toplum ve Ülke İncelemeleri”, 1968 yılında “Sosyal Bilgiler”, 1985-86 eğitim öğretim döneminde “Milli Tarih”, “Milli Coğrafya” ve “Vatandaşlık Bilgisi” olmak üzere üçe ayrılmıştır. Sosyal Bilgiler ayrı bir ders olarak ilk defa 1968 yılında yayınlanan eğitim programında yer almıştır (Kan, 2010; Çatak, 2016). 1997 yılında tekrar tek bir ders olarak “Sosyal Bilgiler” adını almış ve aynı isimle devam etmektedir.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programı bu ismi ile ilk olarak 1968 uygulamaya konulmuş 1998, 2005, 2017 ve 2018 yıllarında çeşitli değişim ve gelişmelerle uygulanmıştır. Türk eğitim sisteminde yaşanan değişim ve gelişimlerden diğer bütün dersler gibi sosyal bilgiler dersi de etkilenmiş ve gelen her yeni anlayış çerçevesinde bazen gelişme bazen ise sadece değişme göstermiştir. Özellikle son yıllarda benimsenen ilerlemecilik eğitim felsefi akımı ile birlikte öğretim programları öğrencileri merkeze alan, öğretmenin öğrencilere gerçek yaşamla ilgili öğrenme yaşantıları kazandırma amacıyla rehberlik ettiği, problem çözme başta olmak üzere temel becerileri edinmelerini amaçlayan yapılandırmacı yaklaşıma dayalı olarak geliştirilmiştir (Arslan, 2009; İlhan Beyaztaş, Kaptı ve Senemoğlu, 2013).

2. Program Geliştirme ve Değerlendirme

Planlı eğitim ve öğretim sürecinin temelde öğrenci, öğretmen ve program olmak üzere üç temel ögesi bulunmaktadır ve bu üç öge ülkenin belirlenen hedeflerine ulaşma çabasında birbirleri ile etkileşim halindedir. Bu öğelerin herhangi birinde meydana gelebilecek bir bozukluk, zayıflık, verimsizlik veya yanlış işleyiş bütün bir sistemin verimliliğini düşürecektir (Üstüner, 2004). Bu üç temel öğeden biri olan programlar yoluyla eğitim kurumlarında toplumların gereksinim duyduğu niteliklere sahip bireyler yetiştirilmektedir. Ulusal ya da uluslararası düzeyde nitelikli, ülkenin kalkınması ve gelişmesine katkı sağlayacak, toplum ve kültürün korunması ve gelişmesini amaçlamaya dönük olacak şekilde eğitim programlarının geliştirilmesi gerekmektedir (Özdemir, 2009). Eğitim programları alanının öncülerinden olan Bobbitt (2017) eğitim programını çocuk ve gençlerin yetişkin yaşamında yapılması gerekenleri yapabilme becerisini geliştirmek ve her açıdan yetişkin olabilmeleri için yapmaları ve deneyimlemeleri gerekenlerin toplamı olarak açıklamıştır. Bunun yanı sıra Oliva ve Gordon (2018) programı; bir program, plan, içerik ve öğrenme yaşantıları olarak tanımlanmıştır.

Program geliştirmenin tanımı irdelendiğinde okul içinde veya dışında Milli Eğitimin ve okulun amaçlarını gerçekleştirmek amacıyla eğitim programının hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme boyutlarına yönelik yapılan çalışmaların tümü olarak ifade edilebilir (Demirel, 2015; Varış, 1988). Buna ek olarak program geliştirmenin aslında program değerlendirmeyi de kapsadığı görüşünü savunan tanımlamalarda mevcuttur (Erden, 1998; Ertürk, 1975; Gültekin, 2017; Taba, 1962). Bu görüş doğrultusunda programların geliştirilmesi

kadar değerlendirilmesi de belirlenen genel ve özel hedeflere ulaşmada önemlidir. Diğer bir ifade ile program geliştirme sürecinde programın değerlendirilmesi programın da etkililiğinin artırılması için gereklidir.

Değerlendirme (evaluation) kavramının Latince köklerinin “güçlendirmek” veya “sağlamlaştırmak” olduğuna ilişkin yapılan yorumlara (Gitlin & Smyth, 1989) dayalı olarak program değerlendirme; mevcut-yeni geliştirilecek olan programları daha güçlü/sağlam hale getirme çalışmaları olarak düşünülebilir.

Program değerlendirme temel olarak aşağıda belirtilen üç amaca hizmet etmektedir;

1. Programın uygulanma sürecinin etkililiği hakkında yargıda bulunma (Erden, 1998; Klenowski, 2010; Marsh & Willis, 2007, Uşun, 2012, Varış, 1988).
2. Programın değerini-yeterliliğini ortaya koymak (Ertürk, 1975, Scriven, 1983).
3. Program geliştirme sürecine veri sağlamak (Erden, 1998) amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Bu bağlamda değerlendirme, program hazırlama ve geliştirme çalışmalarının ayrılmaz bir parçasıdır. Eğitim programının etkililiği hakkında veri toplama, toplanan verileri programın etkililiğinin işaretçileri olan ölçütlerle karşılaştırıp yorumlama, öğrencilerin başarısını saptama özetle programın etkililiği hakkında yargıya varma süreci ve programın niteliğini artırma olarak ifade edilebilir (Doğan, 1982; Erden, 1998; Ertürk, 1975; Ornstein & Hunkins, 1988; Stufflebeam, 1971).

Okullarda uygulanan öğretim programlarının değerlendirme sürecinde veriler sistematik bir şekilde dokümanlar, öğretmenler, öğrenciler, veliler ve iş dünyası gibi farklı paydaşlardan toplanabilir. Ancak program değerlendirme Millî Eğitim Bakanlığı dışındaki farklı kurumlarda uygulanacaksa, paydaşlar programın uygulandığı gruba göre farklılık gösterecektir. Bu süreçte alınan sonuçlar veya dönütler programın geliştirilmesi için kullanılır (Varış, 1988).

Değerlendirme sonunda programın etkili olduğu belirlenmişse, programın daha nitelikli olması yönünde çalışmalar yapılabilir. Programın etkili olmadığı belirlendiği durumlarda ise programın etkililiğinin artırılması için geliştirme çalışmalarına başlanır (Gökmenoğlu, 2014). Bu kapsamda program değerlendirme, eğitim programlarının veriye dayalı geliştirilmesini ve daha etkin hale getirilmesini sağlamaktadır. Her bir program geliştirilirken mutlaka değerlendirme yapılarak başlanmalıdır. Bu değerlendirme süreci şeffaf olmalıdır. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) İzleme ve Değerlendirme Daire Başkanlığı bu süreci açık, sistematik ve bilimsel ilkelere uygun olarak gerçekleştirmelidir. Bu açıklama sadece TTKB ile sınırlı değildir. Bir başka kurum ve kuruluşun program geliştirme ve değerlendirme çalışmaları aynı şekilde açık, sistematik ve bilimsel ilkelere uygun olmalıdır. Ayrıca bütün kurumlar ve kuruluşlar bu konuda yapılmış olan bilimsel çalışma sonuçlarından yararlanmalıdır ve bilimsel çalışmaları desteklemelidir. Program geliştirme çalışmaları yapılırken komisyonlar program değerlendirme çalışmalarının sonuçlarından yararlanmalıdır.

3. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Alanyazın tarandığında 2005 ve 2017 sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının karşılaştırıldığı iki çalışma (Çoban ve Akşit, 2018; Koçoğlu ve Aydın, 2017; Tay, 2017) bulunmaktadır. 2018 programı ile ilgili program değerlendirme konusunda yalnızca bir çalışmaya (Sözen ve Ada, 2018) ulaşılmıştır. 2017 ve 2018 yıllarında yayınlanan öğretim programlarının değerlendirildiği çalışmaların yetersiz olması, programın daha iyi ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi, değerlendirilmesi ve zamanın şartlarına göre geliştirilmesi açısından bu alanda ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bu ihtiyaçtan yola çıkarak araştırmanın amacı 2005-2017-2018 yıllarında geliştirilen ve uygulanan sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizinin yapılmasıdır. Bu çalışma, özellikle sosyal bilgiler eğitimi üzerine çalışan alan uzmanları, bu alanda çalışmayı hedefleyen araştırmacılara veri kaynağı ve örnek bir çalışma olacağından önemlidir. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu

Başkanlığı ve öğretim programlarının hazırlanmasında görev alan diğer birimlere programlar hakkında veri kaynağı olacağından önemlidir.

Bu çalışmada 2005-2017-2018 yıllarında geliştirilen ve uygulanan sosyal bilgiler öğretim programlarının (SBÖP) karşılaştırmalı analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda programların genel yapısı, kazanım, içerik, eğitim durumları ve değerlendirme boyutları analiz edilerek karşılaştırılmıştır.

Bu temel amaca ulaşmak için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında biçimsel özellikler, genel amaçlar, vizyon ve temel yaklaşım bölümleri nasıl yapılandırılmıştır?
2. Programlarda kazanım boyutu nasıl yapılandırılmıştır?
 - 2.1. Kazanımlar nicelik olarak nasıl farklılık göstermektedir?
 - 2.2. Öğrenme alanları ve kazanım oranları nasıl farklılık göstermektedir?
3. Programlarda beceri, değer ve kavramlar nasıl farklılık göstermektedir?
4. Programlarda içerik boyutu nasıl yapılandırılmıştır?
 - 4.1. Öğrenme alanları, Atatürkçülük ile ilgili konu ve kazanımlar nasıl farklılık göstermektedir?
5. Programlarda eğitim durumları boyutu nasıl yapılandırılmıştır?
 - 5.1. Strateji, yöntem, teknik, etkinlik örneği ve materyal örneklerine yer verilmesi nasıl farklılık göstermektedir?
6. Programlarda değerlendirme boyutu nasıl yapılandırılmıştır?

4. Yöntem

4. 1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretim programları tam ve dikkatli bir biçimde analiz edildiğinden bu çalışmanın modeli betimseldir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013). Çalışmada 2005-2017-2018 sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırılması ve analiz edilmesinde doküman incelemesi tekniği kullanıldığından araştırma nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi yöntemlerin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

4. 2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini yayınlanmış tüm sosyal bilgiler öğretim programları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise 2005, 2017 yıllarında uygulanmış, 2018 yılında uygulanmaya başlanan ve halen uygulanan sosyal bilgiler öğretim programları oluşturmaktadır. Çalışmada, amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bir çalışmada gözlem birimlerini belli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere, ya da durumlar oluşturabilir (Büyüköztürk vd. 2013). Bu örnekleme yöntemindeki temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu örnekleme yönteminin ilkelerine uygun olarak daha önce uygulanmış olan programlara kıyasla önemli değişiklikleri içermesi nedeniyle 2005 programı ve 2017 ve 2018 programları seçilmiştir. Ayrıca bu programların seçiminde diğer bir ölçüt ise programların şu anda ve yakın geçmişte uygulanmış olan programlar olmasıdır.

4. 3. Veri Kaynağı

Araştırmanın veri kaynağı olan dokümanları, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın internet sayfasında, öğretim programları bölümünde yayınlanan sosyal bilgiler öğretim programları oluşturmaktadır (<http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx>). İlgili dokümanlardan yalnızca 2018 sosyal bilgiler öğretim programına ulaşılabilmektedir. 2005 ve 2017 Programları Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı internet sayfasından kaldırılmış ancak araştırmacılar tarafından kaldırılmadan önceki bir tarihte arşivlenmiştir. 2017 sosyal bilgiler öğretim programı sadece 4. ve 5. sınıflarda uygulanmıştır (MEB,2017).

4. 4. Verilerin Toplanması

Araştırmada verilerin toplanması aşağıda belirtilen doküman incelemesi tekniğinin aşamaları dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir.

- 1- Dokümanlara Ulaşma: Sosyal bilgiler öğretim programlarına kişisel arşivden ve ilgili kurumun internet sayfasından ulaşılmıştır.
- 2- Özgünlüğü Kontrol Etme: Dokümanlar ilgili kurumun internet sayfasından yani resmi bir kurumdan elde edildiğinden orijinaldir.
- 3- Dokümanları Anlama: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı sayfasından indirilen 2018 programı ve kaldırılmadan önceki bir tarihte indirilen 2017 programı ile 2005 yılı basılı programından elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak incelenerek verilerin doğruluğu kontrol edilmiştir.
- 4- Veriyi Analiz Etme: Dokümanlar araştırmacılar tarafından analiz birimleri bağlamında karşılaştırılarak doküman analiz formları ile incelenmiştir.
- 5- Veriyi Kullanma: Yapılan analiz sonuçları iki program geliştirme uzmanı ile paylaşılarak uzman görüşü alınmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

4. 5. Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri, araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan alt amaçlara ve doküman analiz yönteminin ilkelerine göre analiz edilmiştir. Araştırmanın analiz birimini "vizyon", "temel yaklaşım", "genel amaçlar" bölümleri ile "kazanımlar", "içerik", "eğitim durumları" ve "değerlendirme" boyutları oluşturmaktadır. Bu analizlerde araştırmacılar tarafından geliştirilen iki farklı form kullanılmıştır. İlk form her bir sosyal bilgiler öğretim programının dört boyutunun analiz edildiği "Öğretim Programı Analiz Formu", iki satır ve analiz sonuçlarının yer aldığı beş sütundan oluşmaktadır. Bu form 2005-2017-2018 programları için ayrı ayrı doldurulmuştur. İkincisi ise üç farklı sosyal bilgiler öğretim programının karşılaştırıldığı üç ana sütun ve iki satırdan oluşan Karşılaştırmalı Doküman Analiz Formudur. Bu form ile Öğretim Programı Analiz Formundan elde edilen veriler analiz edilerek programlar karşılaştırılmıştır. Formların geliştirilmesi sürecinde bir program geliştirme uzmanından formların öğretim programları konusunda yeterli veriyi sağlaması konusunda görüş alınmıştır. Analiz sürecinde iç geçerliliğinin sağlanmasında bulguların kendi içinde tutarlı ve anlamlı olup olmadığı konusunda program geliştirme uzmanı olan yazarlar dışında bir başka program geliştirme uzmanı ve sosyal bilgiler eğitimi alan uzmanı olmak üzere iki uzmandan görüş alınmıştır. Bu süreçte uzmanlarla bulguların %10'u paylaşılmış ve incelemelerine sunulmuştur. İncelemeler sonucunda uzmanlarla tartışılmış ve bulgulara son şekli verilmiştir.

5. Bulgular ve Tartışma

Sosyal bilgiler öğretim programlarında biçimsel özellikler, genel amaçlar, vizyon ve temel yaklaşım bölümleri nasıl yapılandırıldığına ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

5. 1. Programların Genel Yapısı

5. 1. 1. Biçimsel Özellikler

Programların biçimsel özellikler açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Programların biçimsel özelliklerinin karşılaştırılması

	2005	2017	2018
Komisyon Listesi	✓	X	X
Türk Milli Eğitiminin Amaçları	✓	X	X
Genel Amaçlar	✓	✓	✓
Vizyon	✓	X	X
Temel Yaklaşım	✓	X	X
Bireysel Gelişim ve Öğretim Programları	X	X	✓
Programın Yapısı			
-Kazanımlar			
-Beceriler	✓	✓	✓
-Değerler			
Temel Yeterlilikler	X	✓	✓
Öğrenme-Öğretme Süreçleri/Programın Uygulanması			
	✓	✓	✓
Rehberlik	X	✓	X
Ölçme ve Değerlendirme	✓	✓	✓
Müze Eğitimi	✓	X	X
Gazete Kupürleri	✓	X	X
Kaynakça	✓	X	X
Sözlük	✓	X	X
Sayfa Sayısı	293	32	29

Tablo 1 incelendiğinde, SBÖP’lerin biçimsel özellikleri açısından çeşitli farklılıklara sahip oldukları saptanmıştır. Bu farklılıklar ayrıntılı incelendiğinde 2005 programında yer alan komisyon liste, Türk Milli Eğitiminin amaçları, vizyon, temel yaklaşım, müze eğitimi, gazete kupürlerinden yararlanma, kaynakça ve sözlük gibi bölümlerin 2017 ve 2018 programlarında yer almadığı belirlenmiştir. Bir öğretim programında bu bölümlerin yer alması son derece önemlidir. Daha önce yayınlanan programlar incelendiğinde bu bölümlerin yer aldığı görülmektedir. Komisyon listesinin olmaması bir yazarın veya şairin eserlerini anonim bir şekilde okuyucuya sunması gibidir. Bir çalışmayı hangi alan uzmanlarının ve kimlerin yaptığının belirtilmesi geçmişten bu yana uygulanan bir yaklaşımdır. Böyle bir uygulamaya neden başvurulduğu anlaşılamamaktadır.

Bunun yanında rehberlik bölümü 2005 ve 2018 programlarında yer almazken, 2017 programında yer almaktadır. Rehberlik bölümünün bir programda yer alması son derece kıymetliyken, son programda yer almaması önemli bir eksiklik olarak söylenebilir. 2018 programında ise Bireysel Gelişim ve Öğretim Programları bölümünün 2005 ve 2017 programlarında yer almadığı saptanmıştır. Sayfa sayılarında ise 2005 programının içerisinde barındırdığı ayrıntılar ve açıklamalar ile 293 sayfa, 2017 programının 32 sayfa ve son olarak 2018 programının 29 sayfa olduğu saptanmıştır. Bruner, “Bir konunun yapısını kavramak, onu ilgili diğer birçok şeyin kendisiyle anlamlı bir şekilde ilişkilendirilmesini sağlayacak şekilde anlamaktır. Yapıyı öğrenmek, aslında, bir şeyin nasıl ilişkili olduğunu öğrenmektir” demiştir (Oliva ve Gordon, 2018). Bu açıdan değerlendirildiğinde doğru ve bilimsel temelde yapılandırılan içerik boyutu, konu alanı özelinde anlamlı ve bütüncül bir öğrenme gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır.

Öğretim programı özetle veya tam metinde hem ne öğretileceğini hem de dersin nasıl işleneceğine yönelik işlevsel öneriler içerir (Oliva ve Gordon, 2018).

5. 1. 2. Genel Amaçlar

Programların genel amaçlar açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Programların genel amaçlarının karşılaştırılması

Genel Amaçlar	2005	2017	2018
1. Özgür bir birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varır.	✓	✓	✓
2. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, ulusal bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.	✓	✓	✓
3. Atatürk İlke ve İnkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; lâik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.	✓	✓	✓
4. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir.	✓	✓	✓
5. Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak, milli bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder.	✓	✓	✓
6. Yaşadığı çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanıyarak, insanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklar.	✓	✓	✓
7. Ekonominin temel kavramlarını anlayarak, kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde ulusal ekonominin yerini kavrar.	✓	✓	✓
8. Meslekleri tanır, çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli olduğuna inanır.	✓	✓	✓
9. Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirler, değişim ve sürekliliği algılar.	✓	✓	✓
10. Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanır.	✓	✓	✓
11. Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlakı gözetir.	✓	✓	✓
12. Katılımın önemine inanır, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için kendine özgü görüşler ileri sürer.	✓	✓	✓
13. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, lâiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak, yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.	✓	✓	✓
14. İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir.	✓	✓	✓
15. Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanır (2005).	Değişmiş	Değişmiş	Değişmiş
16. Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanır (2017 ve 2018).	Değişmiş	Değişmiş	Değişmiş
17. Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir.	✓	-	-
18. Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder.	✓	-	-
19. Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları.	-	✓	✓
20. Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları.	-	✓	✓
21. Millî, manevî değerleri temel alarak ve evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri.	-	✓	✓

Tablo 2'ye göre SBÖP'lerin "Genel Amaç" bölümleri incelendiğinde 2005 programında yer alan iki maddenin 2017 ve 2018 programlarından çıkarıldığı, bir maddenin değiştirildiği; bunun yanında 2017 ve 2018 programlarına 2005 programında yer almayan yeni üç maddenin eklendiği saptanmıştır. Buna göre 2005 programında yer alan;

17. Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir,

18. Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlar arası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder,

maddeleri 2017 ve 2018 programlarında yer almamaktadır. Kızılcıoğlu (2007) çalışmasında öğrencilerin harita okuryazarlığı becerisine sahip olmalarının dünya üzerindeki fiziki ve beşeri yayılımları/oluşumları anlamada ve mekânsal analiz becerisinin diğer bütün derslerdeki başarıyı arttırdığını belirtmektedir. Sosyal bilgiler dersinde harita, tablo, grafik kullanma, düzenleme ve geliştirme becerilerini kazandırma temel amaçlardandır. 2017 ve 2018 programlarında bu temel amaçların yer almadığı saptanmıştır. Bu bulgu sosyal bilgiler dersinin temel amaçları ile ters düşmektedir.

Diğer yandan 2017 ve 2018 programlarında yer alan;

19. *Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları,*
20. *Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları,*
21. *Milli, manevi değerleri temel alarak ve evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri,*

maddeleri 2005 programında yer almamaktadır. Tanrıverdi'nin (2009) ilköğretim programlarını sürdürülebilir çevre eğitimi açısından değerlendirdiği çalışmasında çevre eğitimine ilişkin Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Fen ve Teknoloji derslerinde iç içe geçmiş kazanımların yer aldığı ve bu derslerde çevre eğitimi ya da sürdürülebilirlik olarak ayrı bir ünite veya öğrenme alanının yer almadığı saptanmıştır. Bunun yanında Akengin ve İbrahimoglu'nun (2015) 2005 İlköğretim programındaki çevre eğitimi araştırdıkları çalışmalarında sosyal bilgiler dersi programının çevre eğitime ilişkin içerik konusunda yetersiz kaldığı saptanmıştır. Belirtilen her iki araştırmada çevre ve sürdürülebilir çevre anlayışına ilişkin ortaya konulan yaklaşım 2017 ve 2018 sosyal bilgiler programlarında aynı şekilde devam etmektedir. Çevre eğitimi, sosyal bilgiler dersinin amaçları düşünüldüğünde çevreye duyarlı, doğa sevgisini kazanmış bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Burada temel amaç bireylerde çevre konusunda kalıcı davranış değişiklikleri oluşturmak, bireylerin çevre sorunlarının çözümüne aktif katılımlarını sağlamak ve onları bu konuda bilinçlendirmek olmalıdır. Ayrıca çevre eğitimi sadece örgün eğitim kurumlarıyla kısıtlı olmamalı, yaşam boyu öğrenme kapsamında yaygın olarak toplumun tüm kesimlerine verilmelidir. Bu anlamda programlar yetersiz kalmaktadır.

Sosyal bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılması hedeflenen becerilerin en önemlilerinden biri olan eleştirel düşünme becerisi öğrencilere okulda eğitim ve öğretim programları yoluyla kazandırıldığında, öğrenciler toplumsal yaşamda daha anlamlı yaşayabilir, sorgulayabilir ve buna bağlı olarak karşılaştıkları problemlere çözüm getirebilirler (Aladağ, 2015). Bu nedenle 2017 ve 2018 programlarında yer alan genel amaçlara öğrencilerin eleştirel düşünme becerisine sahip olmalarına ilişkin maddenin eklenmesi bu programlar için olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir. Ancak Hayırsever ve Kısakürek (2019) araştırmalarında sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan eleştirel düşünme becerisinin, öğrencilere kazandırılmasında, ders kitaplarının çoğunlukla “kısmen yeterli” olarak görülmesinin, bir ders kitabının değerlendirilmesinden daha fazla bir sonuç olduğunu, bu sonucun gelecekte o toplumu oluşturacak vatandaşların eleştirel düşünebilme becerilerini göstermede de “kısmen” yeterli olabileceğinin eleştirisini yapmışlardır.

2005 programında “Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanma” şeklinde yer alan madde, 2017 ve 2018 programlarında “Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri” şeklinde değiştirilerek yazılmıştır. Görüldüğü üzere bu madde 2017 ve 2018 programlarında daha kapsamlı ele alınmıştır. Çünkü sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilme becerisi bir birey ve vatandaş için önemli beceriler arasındadır.

5. 1. 3. Vizyon/Temel Felsefe

Programların vizyon/temel felsefe açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Programların vizyon/temel felsefelerinin karşılaştırılması*

	2005	2017	2018
21. yüzyıla uygun olarak çağdaş	✓	-	-
Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemiş	✓	-	-
Türk tarihini ve kültürünü kavramış	✓	-	-
Sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri benimsemiş	✓	-	-
Haklarını bilen	✓	-	-
Temel demokratik değerlerle donanmış	✓	-	-
Sosyal katılım becerileri gelişmiş	✓	-	-
Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı	✓	-	-
Kendisiyle ve toplumuyla uyum içinde olan	-	✓	-
Bir yandan milli, diğer yandan evrensel değerleri içselleştirmiş	-	✓	-
Öz güven sahibi	-	✓	-
Fikirlerini, beğenilerini sunabilen	-	✓	-
Eğlenerek ve ilgi alanlarını geliştirerek öğrenen	-	✓	-
Estetik değerlere uzak olmayan, estetik hazın izini süren, estetik bakış açısına sahip	-	✓	-
Yüksek motivasyona sahip	-	✓	-
Mutlu	-	✓	-
Kendi hayal gücünü ortaya koyabilen	-	✓	-
Hayatın tek yönlü işleyişini kendi tasarımları ile zenginleştiren	-	✓	-
Kültürel varlıklarla ilgili bilgili ve yaşadığı döneme ait belirli bir tarih bilincine sahip	-	✓	-
Öğrenmenin sadece okul mekanları ve sınıflarla sınırlı olmadığı, bütün hayatı kapsadığı fikrini temele alan	-	✓	-
İnsan haklarına saygılı	✓	✓	-
Kişi hak ve hürriyetine saygılı, uzlaşmacı	✓	✓	-
Yaşadığı çevreye duyarlı	✓	✓	-
Doğa bilinciyle desteklenen bir çevre anlayışına sahip	✓	✓	-
Bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren)	✓	✓	-
Eleştirel düşünme becerileri gelişmiş	✓	✓	-

*Tabloda italik yazılan maddeler 2017 programında yer alan maddeler, koyu yazılan maddeler ise 2005 ve 2017 programlarında ortak olan maddeleri belirtmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde 2005 programında yer alan “Programın Vizyonu” isimli bölüm, 2017 programından çıkarılmış ve yerine “Öğretim Programının Temel Felsefesi” bölümü eklenmiştir. 2018 programında ise sosyal bilgiler dersine yönelik bir vizyon/felsefe başlığı veya bu bölümlere karşılık gelen herhangi bir bölümün olmadığı saptanmıştır. Programlarda vizyon bölümünün yer alması o dersle birlikte yetiştirilmek istenen birey özelliklerinin ortaya konması ve sosyal bilgiler dersinde öğretim programları yoluyla kazandırılması beklenen özelliklerin genelini ifade etmesi açısından önemlidir. Ancak 2018 programı bu açıdan eksiklikler içermektedir.

2005 programında yer alan çağdaş, Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, haklarını bilen ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı ifadelerinin 2017 ve 2018 programlarında yer almaması sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık aktarımı yönünün eksik kalmasına neden olabilir.

Her üç programda yer alan benzer ifadeler incelendiğinde 2017 programında kendisiyle ve toplumuyla uyum içinde, bir yandan milli diğer yandan evrensel değerleri içselleştirmiş, özgüven sahibi, kültürel varlıklarla ilgili bilgili ve yaşadığı döneme de belirli bir tarih bilinciyle bakabilen ifadeleri yer alırken 2005 ve 2018 programlarında bu açıklamalara benzer ifadeler yer almamaktadır. Öğretim programlarında ortak olarak yer alan ifadeler incelendiğinde 2005 ve 2017 programlarında insan haklarına saygılı olma, çevre duyarlılığı, eleştirel düşünme ve sosyal katılım becerileri ile ilgili maddelerin ortak olarak yer aldığı saptanmıştır.

5. 1. 4. Temel Yaklaşım

Programların temel yaklaşım açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Programların temel yaklaşımlarının karşılaştırılması

Temel Yaklaşımları	2005	2017	2018
Yaşama etkin katılma	✓	-	-
Doğru karar verme	✓	-	-
Sorun çözmeyi destekleme ve geliştirme	✓	-	✓
Yapılandırmacı yaklaşımı önemseme	✓	-	-
Bilgi ve beceriyi dengeleme	✓	-	-
Yaşantıları ve bireysel farklılıkları dikkate alarak çevreyle etkileşime olanak sağlama	✓	-	✓
Değer ve beceri kazandırma	-	-	✓
Sade ve anlaşılır bir yapıda olma	-	-	✓
Sarmal bir yaklaşımı benimseme	-	-	✓
Harmonik bir yaklaşımı benimseme	-	-	✓
Diğer disiplinlerle bütünleşme	-	-	✓

Tablo 4 incelendiğinde sosyal bilgiler öğretim programlarında yer alan temel yaklaşım bölümünün 2005 programında aynı başlık altında yer aldığı, 2017 programında temel yaklaşım bölümüne karşılık gelen bir bölümün yer almadığı tespit edilmiştir. Buna rağmen 2018 programında temel yaklaşım bölümünün yer almadığı ancak temel yaklaşıma karşılık gelebilecek ifadelerin program içerisinde farklı bölümlerde yer aldığı saptanmıştır. 2017 Programında temel yaklaşım bölümü/ifadeleri yer almadığından temel yaklaşım bölümü 2005 ve 2018 programları bazında karşılaştırılmıştır. Bu doğrultuda 2005 programında bireylerin yaşama etkin katılımını, doğru karar vermesini, sorun çözmeyi sağlayan yapılandırmacı bir anlayışla bilgi ve beceriyi dengeleyen, öğrencilerin çevre ile etkileşimine olanak sağlayan bir yaklaşımın benimsendiği tespit edilirken; 2018 programında değer ve beceri kazandırma hedefli, sade ve anlaşılır bir yapıda sarmal ve harmonik bir yaklaşımın benimsendiği ve diğer disiplinlerle bütünleşmiş bir anlayışın vurgulandığı saptanmıştır. Ancak 2018 programında belirtilen harmonik yaklaşım ifadesi ile kastedilen husus anlaşılmamaktadır. Çünkü alanyazın incelendiğinde program geliştirmenin bilimsel yapısı içerisinde harmonik bir yaklaşım türü bulunmamaktadır. Her iki programda da ortak olarak benimsenen bir yaklaşım olmamakla birlikte, 2005 ve 2018 programlarında problem çözen öğrencilerin yetişmesini sağlamak amacıyla ve bireysel farklılıkları dikkate alan bir yaklaşımla hazırlandığı programlarda belirtilmiştir.

5. 2. Kazanımlar

Sosyal bilgiler öğretim programlarında kazanım boyutunun nasıl yapılandırıldığına ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

Programların kazanım boyutunun nicel olarak karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Programlarda yer alan kazanımların nicelik olarak karşılaştırılması

Sınıf	2005	2017	2018
4.Sınıf	46	33	33
5.Sınıf	46	34	33
6.Sınıf	43	35	34
7.Sınıf	39	32	31
Toplam	174	134	131

Tablo 5 incelendiğinde 2005, 2017 ve 2018 programlarında kazanım sayılarında değişikliklerin olduğu saptanmıştır. Buna göre 2005 programında tüm sınıf düzeyleri için toplam 174 kazanım; 40 kazanım azaltılarak 2017 programında 134 kazanıma, 2018'de ise üç kazanım azaltılarak 131 kazanıma indirilmiştir. Kazanım sayılarında en fazla azalmanın olduğu sınıf düzeylerinin ise 13 kazanım ile 4. ve 5. sınıfların olduğu saptanmıştır. Çoban ve Akşit (2018) 2005 ve 2017 programlarını karşılaştırdıkları çalışmalarında, 2005'ten 2017'ye geçişte kazanımların nicel olarak azaltıldığı ancak içerik ve yoğunluk açısından iki program arasında bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yine aynı çalışmaya göre 2005 programında yer alan kazanımlardan bazıları 2017 programında kazanım açıklamaları olarak yer almış ve bazı kazanımlar birleştirilmiştir. Bu durum kazanımların binişik hale dönüşmesine neden olabilir. Ancak kazanımların oluşturulmasında dikkat edilmesi gereken en önemli ölçütlerden biri kazanımların binişik değil, birbirini tamamlayıcı şekilde bitişik olması gerektiğidir (Sönmez, 2015). Diğer yandan kazanım sayılarının bu denli azaltılması ve özellikle 2017 ve 2018 programlarında kazanımların yoğunluğunun artırılması haftalık ders saati düşünüldüğünde öğrencilerin konuları anlama konusunda zorlanabilecekleri şeklinde yorumlanabilir.

Programlarda yer alan kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları

Öğrenme Alanı	4. Sınıf			5.Sınıf			6.Sınıf			7.Sınıf			Toplam		
	2005	2017	2018	2005	2017	2018	2005	2017	2018	2005	2017	2018	2005	2017	2018
Birey ve Toplum	6	5	5	4	4	4	6	5	5	6	4	4	22	18	18
Kültür ve Miras	6	4	4	6	5	5	9	6	5	8	5	5	29	20	19
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	8	6	6	7	5	5	7	4	4	5	4	4	27	19	19
Bilim, Teknoloji ve Toplum	6	5	5	6	5	5	5	4	4	5	4	4	22	18	18
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	7	5	5	7	6	6	6	6	6	6	6	6	26	23	23
Etkin Vatandaşlık*	-	4	4	-	4	4	-	6	6	-	5	4	-	19	18
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler**	5	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-	-
Güç, Yönetim ve Toplum**	4	-	-	5	-	-	5	-	-	5	-	-	19	-	-
Küresel Bağlantılar	4	4	4	6	5	4	5	4	4	4	4	4	19	17	16
Toplam	46	33	33	46	34	33	43	35	34	39	32	31	174	134	131

* Bu öğrenme alanı 2017 ve 2018 programlarında yer almaktadır.

** Bu öğrenme alanları yalnızca 2005 programında yer almaktadır.

Tablo 6'ya göre programlarda yer alan kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımları incelendiğinde Birey ve Toplum öğrenme alanında 2005 programına göre 2017 ve

2018 programlarından 4. ve 6. sınıfta birer kazanım azaltıldığı, 7. Sınıfta iki kazanım azaltıldığı ve 5. Sınıfta kazanım sayısının aynı kaldığı saptanmıştır. Tüm sınıf düzeyleri için programlar karşılaştırıldığında en fazla azalmanın 10 kazanımla Kültür ve Miras; 8 kazanımla İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanlarında olduğu saptanmıştır. En az azalma ise üçer kazanımlar Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı ile Küresel Bağlantılar öğrenme alanında olduğu saptanmıştır.

Diğer yandan 2005 Programında yer alan Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler öğrenme alanı ile Güç, Yönetim ve Toplum öğrenme alanları birleştirilerek 2017 ve 2018 Programlarına Etkin Vatandaşlık olarak eklenmiştir. 2005 programında toplam 29 kazanımın yer aldığı bu öğrenme alanları, 2017 ve 2018 yılında 18 kazanıma kadar indirilmiştir. Sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık aktarımı yönü düşünüldüğünde ise Gürel'in (2016) çalışmasında belirttiği üzere vatandaşlık dersi konularının soyut olması ve eğitimin yüzeysel veriliyor olması dersin vatandaşlık aktarımı yönünde başarıya ulaşamamasında etkili olmaktadır. Bu yüzeysellikte programın içerik boyutunun yanı sıra kazanımlarında etkisi olabilmektedir.

5. 3. Beceriler, Değerler ve Kavramlar

Sosyal bilgiler öğretim programlarında beceri, değer ve kavramların nasıl yapılandırıldığına ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

5. 3. 1. Beceriler

Programların beceriler açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Programlarda becerilerin karşılaştırılması

2005	2017	2018
Eleştirel düşünme	Eleştirel Düşünme	Eleştirel düşünme
Yaratıcı düşünme	Yenilikçi Düşünme	Yenilikçi düşünme
İletişim	İletişim	İletişim
Araştırma	Araştırma	Araştırma
Problem çözme	Problem çözme	Problem çözme
Karar verme	Karar verme	Karar verme
Bilgi teknolojilerini kullanma	Dijital okuryazarlık	Dijital okuryazarlık
Girişimcilik	Girişimcilik	Girişimcilik
Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma	Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma	Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma
Gözlem	Gözlem	Gözlem
Mekânı algılama	Mekânı algılama	Mekânı algılama
Zaman ve kronolojiyi algılama	Zaman ve kronolojiyi algılama	Zaman ve kronolojiyi algılama
Değişim ve sürekliliği algılama	Değişim ve sürekliliği algılama	Değişim ve sürekliliği algılama
Sosyal katılım	Sosyal katılım	Sosyal katılım
Empati	Empati	Empati
	Çevre okuryazarlığı	Çevre okuryazarlığı
	Finansal okuryazarlık	Finansal okuryazarlık
	Harita okuryazarlığı	Harita okuryazarlığı
	-	Hukuk okuryazarlığı
	İş birliği	İş birliği
	Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme	Kalıp yargı ve önyargıyı fark etme
	Kanıt kullanma	Kanıt kullanma
	Konum analizi	Konum analizi
	Medya okuryazarlığı	Medya okuryazarlığı
	Öz denetim	Öz denetim
	Politik Okuryazarlık	Politik okuryazarlık
	Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama	Tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama
Toplam 15	Toplam 26	Toplam 27

Tablo 7'ye göre programlarda yer alan beceriler incelendiğinde, 2005 programında toplam 15 beceri, 2017 programında 26 beceri ve 2018 programında 27 becerinin yer aldığı saptanmıştır. 2005 programında yer alan yaratıcı düşünme becerisi 2017 ve 2018 programlarında yenilikçi düşünme becerisi olarak isim değiştirerek yer almaktadır. Özellikle yaratıcı düşünme becerisinin yenilikçi düşünme becerisi ile değiştirilmesi bazı olumsuz durumları beraberinde getirebilir. Türkiye çeşitli kuruluşlar ve araştırma şirketlerinin raporlarında yaratıcılık kategorisinde dünya ortalamasının altında yer almaktadır (Global Innovation Index, 2017; Martin Prosperity Institute, 2015). Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile yaratıcı düşünme arasındaki doğru orantı düşünüldüğünde Türkiye'nin yaratıcı ve inovatif ve eleştirel düşünme gibi üst düzey düşünme becerilerine daha fazla önem vermesi gerekmektedir. Ancak programlarda gerçekleşen isim değişikliği, bu beceriler için yeterli önemin gösterilmemesi üst düzey düşünme becerilerinin kazandırılmasında önemli engellerden biridir. Diğer yandan 2005 programında yer alan bilgi teknolojilerini kullanma becerisinin, 2017 ve 2018 programlarında dijital okuryazarlık becerisi ve medya okuryazarlığı becerisi olarak iki beceri şeklinde yenilendiği saptanmıştır.

Hukuk okuryazarlığı becerisi ise 2005 ve 2017 programlarında ifade edilmemesine karşın 2018 programında ilk kez yer almıştır. Buna karşın hukuk okuryazarlığı becerisi doğrudan verilecek beceriler olarak kazanımlarda yer almamaktadır. Patil ve Lavanya (2012) çalışmalarında öğrencilerin hukuk okuryazarlığı becerisini kazanmalarının onlara daha iyi bir öğrenci olma ve ülkelere karşı sorumlu bireyler olmalarında yardımcı olacağını belirtmektedir. Beceriler listesinde olmasına rağmen hiçbir öğrenme alanında hukuk okuryazarlığı becerisinin olmaması 2018 programı için olumsuz bir durumdur. Sabancı ve Karaman Kepenekçi'nin (2018) Sosyal bilgiler eğitimi lisans programı kapsamında verilen hukuk eğitiminin etkililiğinin araştırdıkları çalışmalarında öğretmen adaylarının lisans düzeyinde verilen hukuk eğitimini kısmen yeterli buldukları ve bu alanda daha sonra kendilerini geliştirmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçtan hareketle sosyal bilgiler öğretim programında yetersiz kalan hukuk okuryazarlığı becerisi, lisanstan itibaren hukuk eğitimi konusunda iyi yetişmeyen öğretmenler ile birlikte kazandırılması zor beceriler arasına girmektedir. Programlarda öğrencilere kazandırılması hedeflenen becerilerle, okulların mevcut altyapısı, dersi verecek öğretmenlerin beceri kazandırmadaki yeterlilikleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Diğer yandan 2017 ve 2018 programlarına harita okuryazarlığı becerisinin eklenmesi Sosyal Bilgiler dersi için olumlu bir durumken, 2005 programında yer alan “bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir” maddesinin 2017 ve 2018 programlarından çıkarılması bir çelişkidir. Programın genel amaçları ile diğer bölümlerin birbirini desteklemesi dersin hedeflerine ulaşması için gereklidir.

2017 ve 2018 sosyal bilgiler öğretim programlarında yer alan “Öğretim Programında Temel Beceriler” başlığı altında Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) ve Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi (AYÇ) ile uyumlu ve hayat boyu öğrenme kapsamında her bireyin kazanması beklenen sekiz anahtar yeterlilik bulunmaktadır. Bu yeterlilikler Tablo 8'de listelenmiştir.

Tablo 8. Programlarda temel yeterliliklerin karşılaştırılması

Temel Yeterlilikler	2005	2017	2018
Ana dilde iletişim	-	✓	✓
Yabancı dillerde iletişim	-	✓	✓
Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler	-	✓	✓
Dijital yetkinlik	-	✓	✓
Öğrenmeyi öğrenme	-	✓	✓
Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yeterlilik	-	✓	✓
İnisiyatif alma ve girişimcilik algısı	-	✓	✓
Kültürel farkındalık ve ifade	-	✓	✓

Tablo 8 incelendiğinde Temel Yeterlilikler bölümünde Sosyal Bilgiler dersi ile doğrudan ilişkili olarak sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yeterlilik ve kültürel farkındalık yeterliliğinin yer aldığı söylenebilir. Otuz, Kayabaşı ve Ekici'nin (2018) çalışmalarında 2017 sosyal bilgiler öğretim programında beceri listesinde verilen 26 becerinin 22'si temel yeterlilikler ile yakın ilişkili bulunmuştur. Bu sonuç ile 2017 ve 2018 öğretim programlarında kazandırılması hedeflenen beceriler ile temel yeterliliklerin çoğunlukla birbiriyle ilişkili biçimde yapılandırıldığı söylenebilir. Temel yeterlilikler öğrencilere kazandırılmak istenen bilgi, beceri ve tutumların birleşimi olarak tanımlanabilir. Bu yetkinliklerin kazandırılması ise bireylerin bireysel ve toplumsal hayattaki gelişimleri için önem arz etmektedir.

5. 3. 2. Değerler

Programların değerler açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Programlarda değerlerin karşılaştırılması

DEĞERLER	2005	2017	2018	DEĞERLER	2005	2017	2018
Adalet	✓	✓	✓	Hoşgörü	✓	-	-
Aile birliğine önem verme	✓	✓	✓	Misafirperverlik	✓	-	-
Bağımsızlık	✓	✓	✓	Özgürlük	✓	✓	✓
Barış	✓	✓	✓	Sağlıklı olmaya önem verme	✓	-	-
Bilimsellik	✓	✓	✓	Saygı	✓	✓	✓
Çalışkanlık	✓	✓	✓	Sevgi	✓	✓	✓
Dayanışma	✓	✓	✓	Sorumluluk	✓	✓	✓
Duyarlılık	✓	✓	✓	Tasarruf	-	✓	✓
Dürüstlük	✓	✓	✓	Temizlik	✓	-	-
Estetik	✓	✓	✓	Vatanseverlik	✓	✓	✓
Eşitlik	-	✓	✓	Yardımsızlık	✓	✓	✓

Tablo 9'a göre programlarda yer alan değerler incelendiğinde 2005 Programında yer alan hoşgörü, misafirperverlik, sağlıklı olmaya önem verme ve temizlik değerlerinin 2017 ve 2018 programlarında yer almadığı, 2017 ve 2018 programlarına ise eşitlik ve tasarruf değerlerinin eklendiği saptanmıştır. Ancak adalet değerinin 2017 ve 2018 programlarında doğrudan verilecek değer olarak kazanımlarda yer almadığı tespit edilmiştir. Gömleksiz ve Cüro'nun (2011) çalışmalarında sosyal bilgiler dersi öğretim programının öğrencilere saygılı olma duygusunu kazandırmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada saygılı olma duygusunun kazandırılmasında etkili olan değerler saygı, hoşgörü, adalet ve dürüstlük olarak belirtilmektedir. Bu doğrultuda 2017 ve 2018 programlarından hoşgörü değerinin çıkarılmasının, öğrencilerde saygı gelişiminin sağlanması konusunda aksaklıklara neden olabileceği söylenebilir. Ayrıca 2005 sosyal bilgiler öğretim programında "Değer Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar" başlığı altında "Değer Açıklamak", "Ahlaki Muhakeme", "Değer Analizi" ve "Gözlem Yoluyla Değer Öğretimi" gibi değer öğretim yaklaşımları ayrıntılı bir biçimde örneklerle desteklenerek açıklanmıştır.

5. 3. 3. Kavramlar

Programların kavramlar açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Programlarda kavramların karşılaştırılması

	2005	2017	2018
Anlam Çözümleme Tablosu	✓	-	-
Kavram Ağı	✓	-	-
Kavram Haritası	✓	-	-

Tablo 10'a göre 2005 sosyal bilgiler öğretim programları incelendiğinde "Kavramlar" başlığı altında kavramın ne olduğuna ait bilgilerin yanında anlam çözümleme tabloları, kavram ağları ve kavram haritaları gibi kavram öğretim teknikleriyle ilgili detaylı bilgi ve örneklere yer verilmiştir. Ayrıca bölüm sonunda her sınıf düzeyinde giriş, geliştirme ve pekiştirme düzeylerinde programlarda yer alan kavramların listeleri yer almaktadır. 2017 ve 2018 öğretim programlarında ise hiçbir sınıf düzeyi için böyle bir bölüme yer verilmemiştir. Doğanay (2002), Sosyal Bilgiler derslerinin ezberden kurtarılıp, yaşamı anlamlı bir bütün olarak algılamaya dayalı bir ders olarak görülebilmesi için, öğretimin kavram ve genelleme odaklı olması gerektiğini vurgulamaktadır (Alkış, 2014). Bunun yanında öğretmenin genel olarak öğrenme yöntemiyle ilgili bilgisi ve öğretimi kılavuzlama becerisi dolaylı olarak öğrencinin kavram geliştirmedeki erişimini büyük ölçüde etkiler (Ülgen, 1988). Bu açıdan değerlendirildiğinde 2017 ve 2018 programları öğretmene kavram öğretimi konusunda kılavuzluk etmesi bakımından eksik kalabilir. Çünkü kavramlar düşünce sürecimizin çok önemli parçalarıdır ve tüm düşünme becerilerinin temelinde yer alırlar (Yılmaz, 2008; Yılmaz ve Çolak, 2012).

5.4. İçerik

Sosyal bilgiler öğretim programlarında içerik boyutunun (öğrenme alanları, Atatürkçülük ile ilgili konu ve kazanımlar) nasıl yapılandırıldığına ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

5.4.1. Öğrenme Alanları

Programların öğrenme alanları açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Programlarda öğrenme alanlarının karşılaştırılması

Öğrenme Alanları	Öğretim Programları		
	2005	2017	2018
Birey ve Toplum	✓	✓	✓
Kültür ve Miras	✓	✓	✓
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	✓	✓	✓
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	✓	✓	✓
Zaman, Süreklilik ve Değişim	✓	-	-
Bilim, Teknoloji ve Toplum	✓	✓	✓
Etkin Vatandaşlık	-	✓	✓
Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler	✓	-	-
Güç, Yönetim ve Toplum	✓	-	-
Küresel Bağlantılar	✓	✓	✓
Toplam	9	7	7

Tablo 11'e göre sosyal bilgiler öğretim programlarında öğrenme alanları incelendiğinde 2005 programında dokuz, 2017 ve 2018 programında yedi öğrenme alanı olduğu saptanmıştır. Öğrenme alanları programlara göre ayrıntılı incelendiğinde 2005 programında yer alan ve diğer tüm öğrenme alanları içinde yer alan öğrenme alanı olan Zaman, Süreklilik ve Değişim öğrenme alanının 2017 ve 2018 programlarında yer almadığı saptanmıştır. Bununla birlikte 2005 programında 4. ve 5. sınıf düzeylerinde yer alan Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler öğrenme alanı ile tüm sınıf düzeylerinde yer alan Güç, Yönetim ve Toplum öğrenme alanı birleştirilerek

2017 ve 2018 programlarında tüm sınıf düzeyleri için Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı adını almıştır. Sosyal bilgiler dersi demokratik değerleri benimsemiş vatandaşlar olarak öğrencilerin topluma uyum sağlamalarını ve bu konuda edindikleri bilgi ve birikimleri yaşama geçirebilecekleri donanımları kazandırmayı sağlayan bir derstir (Merey, 2014). Bu nedenle vatandaşlık eğitimi ile doğrudan ilişkili öğrenme alanlarının kazanım sayılarının azaltılarak tek bir öğrenme alanında toplanması, programda vatandaşlık konusunun derinliğinin azaltılması olarak da yorumlanabilir.

5. 4. 2. Atatürkçülük İle İlgili Öğrenme Alanı, Konu ve Kazanımlar

Programların Atatürkçülük temasına göre karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Programlarda Atatürkçülük ile ilgili öğrenme alanı, konu ve kazanımların karşılaştırılması

	2005			2017			2018		
	Öğrenme Alanı	Konu	Kazanım	Öğrenme Alanı	Konu	Kazanım	Öğrenme Alanı	Konu	Kazanım
4. Sınıf	4	8	19	-	-	-	-	-	-
5. Sınıf	3	27	17	-	-	-	-	-	-
6.Sınıf	7	16	15	2	-	2	-	-	-
7.Sınıf	3	8	8	1	-	1	1	-	1

Tablo 12’ye göre Atatürkçülük ile ilgili öğrenme alanı, konu ve kazanımlar incelendiğinde 2005 programında ara disiplin olarak Atatürkçülük temasına ilişkin yoğun bir içerik mevcutken, 2017 ve 2018 programlarında bu temanın içerik olarak dikkat çekici bir biçimde azaltıldığı saptanmıştır. 2017 sosyal bilgiler öğretim programında bütün sınıf düzeyleri için Atatürk adının geçtiği tek kazanım 7. Sınıf 6. Öğrenme Alanı: Etkin Vatandaşlık 2. Kazanım: “Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar” şeklinde olduğu tespit edilmiştir. 2018 sosyal bilgiler öğretim programında yalnızca 7. Sınıfta bir öğrenme alanı ve bir kazanım Atatürkçülük konusu ile ilişkilendirilmiştir. 2018 programında yer alan tek kazanım 2017 programında yer alan kazanım ile aynıdır. Çelikkaya, Esen ve Kürümlüoğlu (2018) “2005 ve 2017 sosyal bilgiler programı 4.ve 5. sınıf ders kitaplarında Atatürk ve Atatürkçülük” isimli araştırmalarında 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında Atatürk ve Atatürkçülük konusuna ilişkin görsellerin sayısında 2005’ten 2017’ye ciddi bir azalma olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ders kitaplarının öğretim programlarının uygulanmasında bir araç olduğu ve programların bir yansıması olduğu düşünüldüğünde bu araştırma ile paralellik gösterdiği saptanmıştır. Ülkemizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün ilkökul ve ortaokul düzeyinde ayrıntılı işlendiği tek ders olan sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında giderek azaltılması milli bilincin ve değerlerin kazandırılmasında bir engel olarak değerlendirilebilir. Bir ülkenin kurucu liderinin öğretim programlarından çıkarılması, etkin vatandaşlar yetiştirme açısından da olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

5. 5. Eğitim Durumları

Sosyal bilgiler öğretim programlarında eğitim durumları boyutunun nasıl yapılandırıldığına ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Programların eğitim durumları boyutu açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 13. Programlarda eğitim durumlarının karşılaştırılması

Eğitim Durumları	2005	2017	2018
Strateji	-	-	-
Yöntem	-	-	-
Teknik	-	-	-
Etkinlik örneği	✓	-	-
Araç-Gereç /Materyal örneği	-	-	-

Tablo 13 incelendiğinde eğitim durumları boyutu açısından programlarda önemli eksiklikler saptanmıştır. Her üç program da strateji, yöntem, teknik gibi konularda öğretmene nasıl ders işleyeceği ile ilgili kılavuzluk etmesi bakımından yetersizdir. Üç program karşılaştırıldığında ise 2005 programında yer alan etkinlik örnekleri ve materyal örnekleri, 2017 ve 2018 programında yer almamaktadır. Bir öğretim programında olması gereken dört boyuttan biri olan eğitim durumları boyutu öğretmene öğretim sürecinde rehberlik etmesi açısından önemli yer tutar. Sosyal bilgiler öğrenme – öğretme süreci aktif olduğunda etkilidir (Doğanay, 2008). İltter (2018)'in yaptığı çalışmasında öğretmenlerin çoğunluğunun Sosyal Bilgiler dersinde öğrenme-öğretme sürecinde etkileşimli veya bağımsız öğrenmeyi destekleyen öğrenci merkezli öğrenme yaklaşımları yerine öğretmen denetimi aracılığıyla bilgi geçişini yansıtan bir öğretim tarzıyla daha geleneksel bir öğretim anlayışını benimsedikleri tespit edilmiştir. Alanyazında da öğretim programlarının uygulanmasında yaşanan sorunlar üzerine bu yorumu destekleyici araştırmalara rastlanmıştır (Adıgüzel, 2009; Karacaoğlu ve Acar, 2010; Karadağ, Deniz, Korkmaz ve Deniz, 2008; Rençber, 2008). Tüm bu sonuçlar doğrultusunda 1998 yılından itibaren vurgulanan yapılandırmacı yaklaşımın gerçek anlamda uygulanmamasının en temel nedenlerinden biri olarak; öğretim programlarının öğretmene yol gösterici olmaması yorumu yapılabilir.

5. 6. Ölçme ve Değerlendirme

Sosyal bilgiler öğretim programlarında ölçme ve değerlendirme boyutunun nasıl yapılandırıldığına ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

Programların ölçme ve değerlendirme boyutu açısından karşılaştırılmasına ilişkin bulgular Tablo 14'de sunulmuştur.

Tablo 14. Programlarda ölçme ve değerlendirmenin karşılaştırılması

Ölçme ve Değerlendirme Araçları	2005	2017	2018
Öz Değerlendirme	✓	✓	-
Tutum Ölçeği	✓	-	-
Dereceli Puanlama Anahtarı	✓	✓	-
Performans Değerlendirme	✓	-	-
Kavram Haritası	✓	-	-
Proje Değerlendirme Ölçeği	✓	-	-
Sözlü Sunum	✓	-	-
Proje	✓	-	-
Akran Değerlendirme	✓	✓	-
Öğrenci Ürün Dosyası (Portfolyo)	✓	-	-
Sözlü Sunum	✓	-	-
Kısa Cevaplı Testler	✓	-	-
Hazırbulunuşluk Testleri	-	✓	-
Gözlem	✓	✓	-
Görüşme Formları	✓	✓	-
Yetenek Testleri	-	✓	-
İzleme/Ünite Testleri	-	✓	-
Otantik Görevler	-	✓	-
Açık Uçlu Sorular	✓	✓	-
Yapılandırılmış Grid	-	✓	-
Tanılayıcı Dallonmuş Ağaç	-	✓	-
Kelime İlişkilendirme	-	✓	-
Grup Değerlendirme	✓	✓	-
Dönem Sonu Sınavları	-	✓	-
Uygulama Sınavları	-	✓	-

Tablo 14'e göre 2005 sosyal bilgiler öğretim programı ölçme ve değerlendirme boyutu açısından incelendiğinde, 4 ve 5. sınıflar için programda 26 sayfa ölçme ve değerlendirmeye yönelik açıklamaya yer verilmiştir. Bu açıklamalarda Öz Değerlendirme, Tutum Ölçeği, Dereceli Puanlama Anahtarı vb. örnek ölçme araçlarına yer verilerek ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır. 2017 sosyal bilgiler öğretim programı incelendiğinde değerlendirme boyutu ile ilgili yaklaşık iki sayfalık açıklamaya yer verilmiştir. Bu açıklamalarda Değerlendirme Uygulamaları (Tanıma- İzleme- Sonuç Odaklı) grafik şeklinde açıklanmış, ölçme araçları bir paragrafta açıklanmıştır. Kullanılması önerilen örnek ölçme araçlarının sadece isimlerine yer verilmiştir. Ancak 2017 programında Tanılayıcı Dallonmuş Ağaç, Yapılandırılmış Grid vb. gibi farklı ölçme araçlarının sadece isimlerine yer verilmiştir.

2018 sosyal bilgiler öğretim programı incelendiğinde değerlendirme boyutu ile ilgili yarım sayfa kadar açıklamaya yer verilmiştir. Bu açıklamalarda tüm öğrencilerin aynı şekilde değerlendirilmesinin uygun olmayacağından esnek bir ölçme ve değerlendirme anlayışına vurgu yapılmıştır. Ancak herhangi bir ölçme aracının ismi veya örneğine yer verilmemiştir. Sosyal bilgiler dersinin amaçlarına ulaşmasında en önemli faktörlerden biri öğrencilerin derse aktif katılımıdır. Bu nedenle sosyal bilgiler dersinde öğrenci başarısının yalnızca geleneksel ölçme ve değerlendirme teknikleriyle ölçülmesi aktif öğrenme, yapılandırmacılık ve çoklu zekâ gibi yaklaşımlarla örtüşmemektedir (Yalçınkaya, 2015). Bu yüzden sosyal bilgiler dersinin ölçme ve değerlendirme boyutunda tamamlayıcı ölçme ve değerlendirme araçlarının yapılandırılarak uygulanması değerlendirme açısından önemlidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde 2017 programı tamamlayıcı ölçme araçlarına yer vermesi açısından olumlu bir örnek olarak kabul edilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Her üç program incelendiğinde 2005 programının daha bilimsel bir anlayışla hazırlandığı, öğretmene kılavuzluk etme konusunda nispeten daha yeterli olduğu belirlenmiştir.

Diğer yandan 2017 ve 2018 programlarında ise bir programda olması gereken ölçütler dikkate alındığında bazı eksiklikler saptanmıştır. Bu eksiklikler kazanım sayılarının büyük ölçüde azalması, eğitim durumu boyutunda 2005 programında yer alan ve öğretmene yol gösterici nitelikte olan etkinlik örneklerinin 2017 ve 2018 programlarından kaldırılması, ölçme ve değerlendirme boyutunda 2005 programında yer alan örnek ölçme ve değerlendirme araç ve tanımlarının 2017 ve 2018 programlarından kaldırılması olarak belirlenmiştir.

Öğretim programları, öğrencilerin eğitim ve öğretim faaliyetleri boyunca onlara yaşamlarını devam ettirmeleri, topluma uyum sağlamaları ve yaşadıkları toplumu geliştirmelerini sağlayacak olan bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasında önemli rol oynamaktadır. Hem daha önce uygulanan hem de uygulanmakta olan öğretim programlarının güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesi, mevcut öğretim programlarının niteliğinin artırılmasına ve dolayısıyla ülkenin eğitimdeki nihai amaçlarına ulaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Öğretim programları Milli Eğitim Bakanlığı'nın belirlemiş olduğu hedefleri gerçekleştirmek için en önemli yapılardan biridir ve yetiştirilmek istenen nitelikli insan tipinin yetiştirilmesi için en önemli araçtır. İlkokul ve ortaokul programları; haklarını bilen, sosyal yaşama aktif olarak katılımlarını sağlayan, sorumluluklarını yerine getiren, doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen, insan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini bilen ve kavrayan bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır (MEB, 2018). Bu gerekçelerle ilkokul ve ortaokul programlarında yer alan sosyal bilgiler dersinin öğretim programı dikkatli bir şekilde değerlendirilmeli ve program geliştirme aşamaları temele alınarak geliştirilmelidir. Program değerlendirme çalışmaları düzenli aralıklarla yapılmalıdır. Aksi halde programların amaçlarına ulaşmasında sorunlar kaçınılmazdır. Çünkü eğitim programları öğrenen kişide yoğun bir bilinç/ farkına varma düzeyi oluşturmayı hedeflemektedir. Aynı kaygı ile eğitim programları da kendi bilinç ve farkına varma sürecini program değerlendirme ile gerçekleştirecektir. Bir programın en büyük şansı uygulama süreci hakkında aldığı dönütlerdir. Bilimsel temele dayalı olarak geliştirilen bir programın yine bilimsel bir temele dayandırılarak değerlendirilmesi ise eğitim sistemi için bir gerekliliktir. En değerli insan "kendini bilir" kadim sözü program değerlendirenlerin düsturu olmalıdır.

Eğitim/öğretim programlarının uzun aralıklarla geliştirilmesi bilim, kültür, teknoloji gibi alanlarda yaşanan değişim ve ilerlemelerin programlara yansıtılması konusunda olumsuzluklara neden olabilir. 2005 yılında geliştirilen ve uygulamaya konulan sosyal bilgiler dersi öğretim programından sonra 2017 ve son olarak 2018 yılında geliştirilip uygulanmaya başlanan programlar arasındaki süreçte yaşanan boşluk programların güncel olması ilkesi ile ters düşmektedir. Yine bu süreçte öğretim programlarında yapılan değişiklikler program geliştirme çalışmaları için yeterli olamamaktadır. Bu yüzden program geliştirme çalışmaları bilimsel ilkelere uygun bir şekilde daha kısa aralıklarla yapılmalıdır.

Eğitim ve öğretim programlarının geliştirme çalışmalarında, programların planlama, tasarım düzenleme aşamalarında, bundan önceki program geliştirme anlayışları ve modelleri esin kaynağı olabilir (Çoban, 2017). Bu yüzden ilgili kurumlar tarafından programlar geliştirilirken daha önce hazırlanmış programlar ve bu programların değerlendirme çalışmaları dikkate alınmalıdır. Ülkemizde son yıllarda program geliştirmenin temel ilkelerinden giderek uzaklaşan bir anlayışla geliştirilen öğretim programlarının amacına ulaşması ise olası görünmemektedir.

Sosyal bilgiler öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi ve değerlendirilmesini amaçlayan bu araştırmanın yapılacak olan program geliştirme çalışmalarına katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca bu araştırmanın bulguları program değerlendirme ile ilgili çalışma yapacak araştırmacılara örnek oluşturabilir. Diğer yandan araştırmacılar bu öğretim programları ile ders kitapları arasındaki bağlantıyı analiz eden çalışmalar yapabilir.

Ülkenin her alanda ihtiyacı olan vatandaşların yetiştirilmesi ve refah düzeyinin artmasında eğitimin önemi düşünüldüğünde, program geliştirmenin büyük bir titizlikle

gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Pinar'ın (2004) belirttiği üzere eğitim programları geçmişimiz hakkında hatırlamak istediklerimizi, şimdiki zamanda inandıklarımızı, gelecek için ümitlerimizi iletir.

Kaynakça

- Adıgüzel, A. (2009). Yenilenen ilköğretim programının uygulanması sürecinde karşılaşılan sorunlar. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(17),77-94.
- Akdağ, H. (2009). İlköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi (Konya ili örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 1-14.
- Akengin, H. ve İbrahimoglu, Z. (2015). 2005 İlköğretim programında çevre eğitimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (32), 106–119.
- Akpınar, M. ve Kaymakçı, S. (2012). Ülkemizde sosyal bilgiler öğretiminin genel amaçlarına karşılaştırmalı bir bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 605-626.
- Aladağ, S. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde beceriler. R. Sever (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 307-348). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Alkış, S. (2014). Sosyal bilgilerde kavram öğretimi. M. Safran (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 69-92). Ankara: Pegem Yayınları.
- Arslan, A. (2009). *Felsefeye giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Barr, H. (1997). Defining social studies. *Teachers and Curriculum*, 1, 6-13.
- Bobbitt, J. F. (2017). *Eğitim Programı*, (Çev: M. E. Rüzgar), Ankara: Pegem Yayınları.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Ç., E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Çatak, M. (2016). Sosyal bilgiler programlarının tarihi gelişimi. S. Şimşek (Ed.). *Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenleri için sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 1-24). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çelikkaya, T., Esen, Z. ve Kürümlüoğlu, M. (2018). 2005 ve 2017 Sosyal bilgiler programı 4.ve 5. sınıf ders kitaplarında Atatürk ve Atatürkçülük. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5 (10), 118-136. DOI: 10.20860/ijoses.429939.
- Çoban, A. (2017). Program geliştirmenin tarihsel temelleri. B.Oral ve T. Yazar (Ed.), *Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme* içinde (s. 119-50). Ankara: Pegem Yayınları.
- Çoban, O. ve Akşit, İ. (2018). 2005 ve 2017 Sosyal bilgiler öğretim programlarının öğrenme alanı, kazanım, kavram, değer ve beceri boyutları açısından karşılaştırılması. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(1), 479-505.
- Demirel, Ö. (2015). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Doğan, H. (1982). *Analiz ve program hazırlama*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş sosyal bilgiler anlayışı ışığında yeni sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Erden, M. (1998). *Eğitimde program değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ertürk, S. (1975). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Yelkentepe Yayınları.
- Gitlin, A. and Smyth, J. (1989). *Teacher evaluation: educative alternatives*. London: Falmer Press.

- Global Innovation Index. (2017). *The global creativity report* <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report> (Erişim tarihi: 30.12.2018).
- Gökmenoğlu, T. (2014). Geniş açı: modeller ve yaklaşımlar açısından Türkiye’de program değerlendirme çalışmaları. *International Journal of Curriculum and Instructional Studies*, 4(7), 55-70.
- Gömleksiz, M. N. ve Cüro, E. (2011). Sosyal bilgiler dersinde yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 95-134.
- Gültekin, M. (2017). Program geliştirmeye ilişkin temel kavramlar. B. Oral ve T. Yazar (Ed.), *Eğitimde program geliştirme ve değerlendirme* içinde (s. 2-40). Ankara: Pegem Yayınları.
- Gürel, D. (2016). Sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin ilkökul 4. sınıf insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersine yönelik görüşlerinin karşılıklı olarak incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(3), 641-660.
- Hayırsever, F. (2010). *Sosyal bilgiler ders, öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarının sosyal bilgiler öğretim programında kazandırılması hedeflenen temel beceriler açısından değerlendirilmesi* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Hayırsever, F. ve Kısakürek, M. A.(2019). Sosyal bilgiler ders kitabının öğrencilere eleştirel düşünme becerisini kazandırması açısından değerlendirilmesi. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14(3), 627-646.
- İlhan Beyaztaş, D., Kaptı, S. B. ve Senemoğlu, N. (2013). Cumhuriyetten günümüze ilkökul/ilköğretim programlarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 46(2), 319-344.
- İlter, İ. (2018). Öğretmenlerin sosyal bilgiler derslerinde öğretim yöntemleri ve uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11(1), 1-29.
- Kabapınar, Y. (2014). *Kuramdan uygulamaya sosyal bilgiler öğretimi*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Kan, Ç. (2010). A.B.D ve Türkiye’de sosyal bilgilerin tarihsel gelişimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 663-672.
- Karacaoğlu, Ö. C., ve Acar E. (2010). Yenilenen programların uygulanmasında öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 45-58.
- Karadağ, E., Deniz, S., Korkmaz, T., ve Deniz, G. (2008). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı: sınıf öğretmenleri görüşleri kapsamında bir araştırma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2), 383-402.
- Kılıçoğlu, G. (2014). Sosyal bilgiler tanımı, dünyada ve ülkemizde gelişimi ve önemi. M. Safran (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 3-16). Ankara: Pegem Yayınları.
- Kızılçaoğlu, A. (2007). Harita becerilerine pedagojik bir bakış. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 341-358.
- Klenowski, V. (2010). Curriculum Evaluation: Approaches and Methodologies. P. Peterson, E. Baker, & B. McGaw (Ed.), *International Encyclopedia of Education* in. Oxford: Elsevier Press.
- Koçoğlu, E. ve Aydın, M. (2017). Alan uzmanlarına göre 2017 sosyal bilgiler programının 2005 programı çerçevesinde analizi. *International Journal of Social Science Research*, 6 (1), 61-74.
- Marsh, C. and Willis, G. (2007). *Curriculum: Alternative Approaches, Ongoing Issues* (4th Ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson/Merrill Prentice Hall.

- Martin Prosperity Institute. (2015). *The global creativity index* <http://martinprosperity.org/content/the-global-creativity-index-2015/> (Erişim tarihi: 30.12.2018).
- Merey, Z. (2014). İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde vatandaşlık ve insan hakları. M. Safran (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* içinde (s. 719-742). Ankara: Pegem Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2005). *Sosyal bilgiler öğretim programı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *Sosyal bilgiler öğretim programı*. <http://ttkb.meb.gov.tr> (Erişim tarihi: 14.09.2017).
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). *Sosyal bilgiler öğretim programı*. <http://ttkb.meb.gov.tr> (Erişim tarihi: 08.06.2018).
- Milli Eğitim Bakanlığı (Temmuz, 2017). İlkokul (4. sınıf), ortaokul ve imam hatip ortaokulu (5-7. sınıflar) sosyal bilgiler dersi öğretim programı. *Tebliğler Dergisi*, 80(2718), 1613.
- N.C.S.S (1994). *Expectations of excellence: curriculum standards for social studies*. Washington DC. National Council for the Social Studies.
- Oliva, P. F. and Gordon, W. R. (2018). Program ve öğretimin tanımlanması. İçinde: *Program Geliştirme* (Çev: K. Gündoğdu), Ankara: Pegem Yayınları.
- Ornstein, A. C. and Hunkins. F. P. (1988). *Curriculum: foundations, principles and issues*. New Jersey: Prentice Hall Press.
- Otuz, B., Kayabaşı, G. B. ve Ekici, G. (2018). 2017 Sosyal bilgiler dersi öğretim programının beceri ve değerlerinin anahtar yetkinlikler açısından analizi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11(4), 944-972.
- Özdemir, S. M. (2009). Eğitimde program değerlendirme ve Türkiye’de eğitim programlarını değerlendirme çalışmalarının incelenmesi. *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(2), 126-149.
- Patil, S.S. and Lavanya, C. (2012). A study on legal literacy among secondary school students. *Indian Streams Research Journal*. 2(7), 1-4 DOI:10.9780/22307850, <http://oldisrj.lbp.world/UploadedData/1190.pdf>.
- Pinar, W. F. (2004). *Studies in curriculum theory. what is curriculum theory?*. Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Rençber, İ. (2008). *Yeni ilköğretim programının uygulanmasında karşılaşılan sorunlara ilişkin müfettiş, yönetici ve öğretmen görüşleri* (Doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ross, E. W., Mathison, S. and Vinson, K. D. (2014). Social Studies Curriculum and Teaching in the Era of Standardization. In: *The Social Studies Curriculum: Purposes, Problems, and Possibilities* (Ed: E. W. Ross), Albany: State University of New York Press.
- Sabancı, O. ve Karaman Kepenekçi, Y. (2018). Sosyal bilgiler eğitimi lisans programı kapsamında verilen hukuk eğitiminin etkililiği. *Journal of Human Sciences*, 15(2), 1261-1277.
- Scriven, M. (1983). The Methodology of Evaluation. In: *Educational Evaluation: Theory and Practice* (Ed: B. Worthen ve J. Sanders), Belmont, CA: Wadsworth Press.
- Sönmez, V. (2005). *Hayat ve sosyal bilgiler öğretimi öğretmen kılavuzu*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2015). *Program geliştirmede öğretmen elkitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık.

- Sözen, E. ve Ada, S. (2018). 2005 ve 2018 4. Sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının (SBDÖP) karşılaştırılması. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 6(1), 53-71.
- Stanley, W. B. and Nelson, J. L. (1986). Social education for social transformation. *Social Education*, 50, 528-533.
- Stufflebeam, D. L. (1971). The Relevance of the CIPP Evaluation Model for Educational Accountability. *Journal of Research and Development in Education*, 5, 19-25.
- Taba, H. (1962). *Curriculum development: theory and practice*. New York: Harcourt, Brace & World Press.
- Tanrıverdi, B. (2009). Sürdürülebilir çevre eğitimi açısından ilköğretim programlarının değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 34(151), 89-103.
- Tay, B. (2017). 2005 Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ile 2017 sosyal bilgiler dersi taslak öğretim programının karşılaştırması. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 27(8), 461-487.
- Uluç, Ç. ve Eryılmaz, S. (2015). 21. yüzyıl becerileri ışığında Fatih Projesi değerlendirmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 209-229.
- Uşun, S. (2012). *Eğitimde program değerlendirme: süreçler, yaklaşımlar ve modeller*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ülgen, G. (1988). *Eğitim psikolojisinde kavram geliştirme*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Üstüner, M. (2004). Geçmişten günümüze Türk eğitim sisteminde öğretmen yetiştirme ve günümüz sorunları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(7), 63-82.
- Varış, F. (1988). *Eğitimde program geliştirme teori ve teknikler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Yalçınkaya, E. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde ölçme ve değerlendirme. R. Sever (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 411-451). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, H. (2008). *İlköğretim birinci kademe 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde kavram haritalarının kullanılmasının başarıya etkisi* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yılmaz, K. ve Çolak, R. (2012). Sosyal bilgiler öğretiminde kavram haritaları kullanımının öğrencilerin tutum, akademik başarı ve bilgilerinin kalıcılık düzeylerine etkisi. *Uluslararası Cumhuriyet Eğitim Dergisi*, 1(1), 1-14.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.